

**OPINIA O PROJEKCIE
KOMENTARZA OGÓLNEGO NR 27
KOMITETU PRAW DZIECKA
DOTYCZĄCEGO PRAWA DZIECI
DO DOSTĘPU DO WYMIARU
SPRAWIEDLIWOŚCI I SKUTECZNYCH
ŚRODKÓW OCHRONY**

prof. ucz. dr hab. Magdalena Szafranek
Uniwersytet Warszawski

Uwagi ogólne

Celem niniejszej opinii¹ jest sformułowanie uwag do Projektu Komentarza Ogólnego nr 27 dotyczącego prawa dzieci do dostępu do wymiaru sprawiedliwości i skutecznych środków ochrony². Opinia zawiera uwagi oraz ewentualne propozycje zmian i uzupełnień dokumentu.

Należy na wstępie zaznaczyć, iż Komentarze Ogólne Komitetu Praw Dziecka ONZ to oficjalne dokumenty interpretacyjne wydawane przez Komitet Praw Dziecka działający przy ONZ w ramach monitorowania wdrażania Konwencji o Prawach Dziecka. Stanowią one formę wykładni przepisów prawnych pod względem merytorycznym i metodologicznym. Jak wskazano we wprowadzeniu do opiniowanego Projektu Komentarza Ogólnego nr 27, jego celem jest wyjaśnienie Państwom-Stronom, jakie obowiązki spoczywają na nich w zakresie realizacji prawa dzieci do dostępu do wymiaru sprawiedliwości i skutecznych środków ochrony. Komentarz Ogólny ma w szczególności dostarczać wskazówek dla stron oraz innych podmiotów dotyczących działań ustawodawczych oraz innych odpowiednich środków mających na celu zapewnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości dla dzieci. W treści Komentarza Ogólnego podkreśla się także znaczenie dostępu do wymiaru sprawiedliwości w zakresie uznawania podmiotowości dziecka oraz poszanowania, ochrony i realizacji jego praw³.

W Projekcie Komentarza Ogólnego podkreśla się, że pomimo niemal powszechnej ratyfikacji Konwencji o Prawach Dziecka i systemowych zmianach do jakich doprowadziła, na całym świecie wciąż dochodzi jednak do naruszeń praw dziecka bez zagwarantowania właściwego dostępu do jakichkolwiek środków ochrony. Dzieci często spotykają się z odmową dostępu do opieki zdrowotnej, edukacji i ochrony społecznej, a także doświadczają przemocy, wykorzystywania, dyskryminacji i wykluczenia. Podstawową przyczyną utrudnionego dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości wynika z faktu, iż jest on systemem zaprojektowanym przez dorosłych i dla dorosłych. Innymi barierami utrudniającymi dzieciom dostęp do wymiaru sprawiedliwości są brak wystarczającej wiedzy o swoich prawach, brak dostosowanych procedur, brak mechanizmów pozwalających niwelować trudności wynikające z ograniczeń wiekowych czy użycia trudnego języka oraz ograniczenia finansowe⁴.

Projekt Komentarza Ogólnego nr 27 zawiera cenne wytyczne w zakresie ochrony praw dzieci, jednak w kontekście dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości można wskazać kilka istotnych uwag. Jednak podstawowa uwaga – bardziej polemiczna niż krytyczna – dotyczy poziomu ogólności wytycznych dla Państw-Stron zawartych w tym Komentarzu, podobnie zresztą jak w innych Komentarzach Ogólnych. Należy podkreślić, że praktyka stosowania prawa, w szczególności orzecznictwo wskazuje na trudności jakie wynikają z ogólnego formułowania zaleceń i norm (co w pierwszej kolejności dotyczy prawa krajowego), pozostawiając szeroką możliwość wykładni i interpretacji przepisów. Z drugiej zaś strony, doświadczenie wskazuje, że zbytne doszczegółowienie także rodzi zagrożenia. Wymaga to zatem wyważenia.

¹Opinia została przygotowana w maju 2025 roku na zlecenie UNICEF Polska

²Dokument źródłowy dostępny jest na stronie internetowej Biura Wysokiego Komisarza Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka. Źródło: <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2025/call-submissions-draft-general-comment-no-27-childrens-right-access-justice> (dostęp: 17.05.2025 r.).

³Draft general comment No. 27 on children's right to access to justice and to an effective remedy – II.7.

⁴Draft general comment No. 27 on children's right to access to justice and to an effective remedy – I.4.

1. Uogólnione odwołanie do zasady najlepszego interesu dziecka

Zgodnie z art. 3 (1) Konwencji o Prawach Dziecka, najlepszy interes dziecka powinien kierować projektowaniem i wdrażaniem procedur sądowych i pozasądowych, a także powinien definiować kierunek rozstrzygania. Zgodnie z tym przepisem, najlepszy interes dziecka powinien być uwzględniany jako priorytetowa kwestia we wszystkich działaniach. Tak definiowana zasada najlepszego interesu dziecka, którą w polskim porządku prawnym odzwierciedla zasada dobra dziecka wskazuje, że o ile na poziomie ogólnych rekomendacji i zaleceń, jest to wystarczający dogmat, to na poziomie formułowania wykładni przepisów prawnych pod względem merytorycznym i metodologicznym, należałoby zakres definicyjny doprecyzować. Projekt Komentarza Ogólnego odnosi się do najlepszego interesu dziecka w kilku obszarach. W pkt. 30 mowa jest o roli sądowych i pozasądowych mechanizmów, z których dzieci mogą korzystać bezpośrednio i bez zgody rodziców, biorąc pod uwagę dojrzałość i najlepszy interes dziecka. Z kolei w pkt. 36, który dotyczy przestrzegania zasady poufności w odniesieniu do ochrony prywatności dziecka, wskazuje się, że zasada poufności może zostać uchylona na podstawie oceny najlepszego interesu dziecka oraz możliwych ryzyk. W pkt. 45 wskazuje się ponadto, że dzieci powinny wyrażać swoje stanowisko na każdym etapie procesu, mając na uwadze ich najlepszy interes oraz ryzyko retraumatyzacji. Pkt. 53 traktuje o podejmowaniu działań mających na celu komunikowanie dzieciom decyzji w sposób dla nich zrozumiały, o ile nie jest to sprzeczne z ich interesem. Z kolei w świetle pkt. 58, odszkodowanie za naruszenie praw dziecka jest możliwe jeśli jest wynikiem rzetelnego procesu, który spełnia międzynarodowe standardy, nie dyskryminuje ofiar – dzieci, nie narusza dodatkowo ich praw i który priorytetowo traktuje poglądy i najlepszy interes dziecka. Warto zatem rozważyć i podjąć dyskusję, w jaki sposób określona być powinna zasada najlepszego interesu dziecka w zakresie do samostanowienia i wyrażania stanowiska przez dziecko w ramach procedur sądowych, relacji zasady poufności do zasady dobra dziecka oraz komunikowania dzieciom decyzji z uwzględnieniem ich najlepszego interesu. Proponowany w treści Projektu Komentarza Ogólnego poziom ochrony, oparty na zasadzie najlepszego interesu dziecka nie gwarantuje rekomendowanego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, gdyż zasada ta jest zbyt ogólna by tworzyć praktyczne ramy dostępności.

2. Ograniczone odniesienie do barier systemowych

Sformułowane w treści Projektu Komentarza Ogólnego zalecenia wskazują na konieczność uproszczenia procedur i zapewnienia informacji w dostępnej i zrozumiałej formie, sposobie komunikacji oraz przystępnym języku (pkt. 38, 44, 47). Należy jednak zauważyć, że w treści Projektu Komentarza Ogólnego brak jest pogłębionej analizy barier systemowych, które utrudniają dzieciom dostęp do wymiaru sprawiedliwości, ze wskazaniem jakie rodzi to skutki. Warto rozważyć poszerzenie treści Komentarza o ten aspekt.

3. Niewystarczające uznanie znaczenia niezależności i autonomii dziecka

Autonomia dziecka oznacza zdolność i prawo dziecka do samodzielnego podejmowania decyzji, wyrażania własnych poglądów i wpływania na sprawy, które go dotyczą, w sposób dostosowany do jego wieku i dojrzałości. Jej wyrazem jest treść art. 12 Konwencji o Prawach Dziecka.

W zasadach ogólnych (sekcja IV) Projektu Komentarza Ogólnego - pkt. 15 (d) zdefiniowano prawo do bycia wysłuchanym odwołując się do art. 12 Konwencji, zgodnie z którym poglądy dzieci muszą być brane pod uwagę we wszystkich sprawach je dotyczących, zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio, na przykład, gdy ich prawa mogą być zagrożone przez decyzje dotyczące osób trzecich, szczególnie w kontekście środowiska rodzinnego.

Należy wyjaśnić, iż w związku z tak sformułowanym uprawnieniem, każde dziecko, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, winno mieć zagwarantowane prawo do swobodnego ich wyrażania we wszystkich sprawach, które go dotyczą. W związku z tym, dziecko powinno otrzymać prawo wypowiadania się w każdym dotyczącym go postępowaniu sądowym i administracyjnym. Warto przypomnieć, iż Komitet Praw Dziecka ONZ uznał art.12 za jedną z czterech ogólnych zasad Konwencji, obok prawa do niedyskryminacji, prawa do życia i rozwoju, a także uwzględniania najlepiej pojmowanych interesów dziecka, co podkreśla fakt, że niniejszy przepis ustanawia nie tylko prawo samo w sobie, ale powinien być uwzględniany w interpretacji i wdrażaniu wszystkich innych praw. Przepis ten nakłada jednoznaczny obowiązek w zakresie uznania tego prawa i zapewnienia jego realizacji poprzez wysłuchanie poglądów dziecka i nadania im należytej wagi. Obowiązek ten wymaga, aby poszczególne Państwa-Strony, stosownie do swojego systemu prawnego, bezpośrednio gwarantowały prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów, a także dostosowały lub zmieniły swój system prawny tak, aby dzieci mogły w pełni korzystać z gwarancji konwencyjnych w tym zakresie⁵.

W sekcji V. Projektu Komentarza Ogólnego, zatytuowanej Podejście oparte na prawach dzieci do dostępu do wymiaru sprawiedliwości i do skutecznych środków ochrony (Child rights-based approach to children's right to access to justice and to an effective remedy) w pkt. 30 sformułowano zalecenie Komitetu Praw Dziecka ONZ w zakresie znaczenia dostępności mechanizmów sądowych i pozasądowych, do których dzieci mogą mieć bezpośredni dostęp bez zgody rodziców, z uwzględnieniem dojrzałości i najlepszego interesu dziecka. Brak tu jednak dalszych szczegółowych wytycznych. W mojej ocenie w kontekście dostępu do wymiaru sprawiedliwości Komentarz Ogólny powinien wyraźnie podkreślić, że dziecko ma prawo inicjować postępowanie, niezależnie od zgody rodziców/opiekunów, jeśli jego prawa są naruszane.

4. Brak mechanizmów gwarantujących realny dostęp do pomocy prawnej

Choć Projekt Komentarza Ogólnego wspomina o znaczeniu dostępu do pomocy prawnej, wskazując w pkt. 32 na konieczność tworzenia mobilnych jednostki pomocy prawnej i punktów pomocy prawnej zlokalizowanych w społecznościach, to jednak nie precyzuje, w jaki sposób zagwarantować jej rzeczywistą dostępność – zwłaszcza dla dzieci z grup marginalizowanych. Potrzebne są jasne przepisy o bezpłatnej, specjalistycznej pomocy prawnej dostępnej już na wczesnym etapie kontaktu dziecka z wymiarem sprawiedliwości. Mowa jest o tym np. w m.in. w pkt. 76 w kontekście zapewnienia środków na pomoc prawną i usługi wsparcia, a także na inne formy wsparcia finansowego, tak aby dostęp do wymiaru sprawiedliwości był dostępny dla wszystkich dzieci i rodzin. Z kolei w pkt. 31 odnosząc się do zmniejszania barier finansowych w dostępie do wymiaru sprawiedliwości wskazuje na rozwiązanie w postaci zapewnienia dostępności bezpłatnej pomocy prawnej oraz bezpłatnego wsparcia społecznego dla wszystkich

⁵Por. Komentarz Ogólny nr 12 (2009): Prawo dziecka do wyrażania własnych poglądów, [w:] P. J. Jaros, M. Michalak (zbiór i opracowanie): Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2015, s. 607 – 611.

dzieci, bez dyskryminacji i przy ograniczonych kryteriach kwalifikacji. Brak tu wytycznych i rekomendacji, jak w tym kontekście rozumiane jest wsparcie społeczne, na jakich zasadach ma być udzielane i z jakich środków finansowane. Jeśli dla przykładu – bezpłatną pomocą prawną miałyby zająć się organizacje pozarządowe (o czym mowa w pkt. 78 i 79) – wówczas trzeba zaplanować i przewidzieć mechanizm standaryzacji ich działania, zasady dostępności oraz transparentności i efektywności finansowania. Pośrednio mowa jest o tym w pkt. 81 – rekomenduje się rozszerzenie tego zalecenia.

5. Zbyt ogólne podejście do wysłuchania dzieci

Projekt Komentarza Ogólnego słusznie wskazuje na konieczność wysłuchania dzieci w sposób dostosowany do ich wieku i dojrzałości. Odnoszą się do tego w szczególności pkt. 42, 44 i 45. Procedury muszą obejmować wysłuchanie dziecka i nadanie odpowiedniej wagi jego opiniom, zgodnie z artykułem 12 Konwencji. W szczególności wdrażane metody powinny umożliwiać dzieciom wyrażanie swoich opinii i obaw swobodnie i w sposób, który preferują (pkt. 45).

W zaleceniach mowa jest też o tym iż postępowania mogą wywoływać wtórną wiktymizację dziecka, na przykład jeśli odbywają się one wielokrotnie (pkt. 42). Z tego powodu zachęca się Państwa-Strony do przyjęcia kompleksowych środków ochrony dzieci i zabezpieczeń stosowanych we wszystkich procedurach, a także standardów jakości i procedur operacyjnych opartych na prawach dziecka dla mechanizmów naprawczych. Podkreśla się, iż techniki wysłuchania, powinny być oparte na zrozumieniu rozwoju dziecka czy dostosowane do jego wieku (pkt. 44).

Należy podkreślić z aprobatą, że w treści Projektu Komentarza Ogólnego wskazuje się na ryzyka wysłuchań na odległość (pkt. 33). Z kolei pkt. 46 formułuje zalecenie, aby przestrzenie przyjazne dzieciom były odpowiednio zaprojektowane i zaangażowane, tak aby zmniejszać poziom ich lęku, ułatwiać wyrażanie poglądów lub artykułowanie doświadczeń. Jednak nie wskazuje jednoznacznie, że powinno to się odbywać w obecności przeszkolonego psychologa i w przyjaznych warunkach, najlepiej w specjalistycznych pomieszczeniach. Rekomenduje się dodanie takiej treści w pkt. 42 i/lub 44 i/lub pkt. 46.

Ponadto należy podkreślić, że choć w Projekcie Komentarza Ogólnego omawiana jest kwestia prawa dzieci do bycia wysłuchanym (pkt. 42 – 45 oraz pkt. 46–48), dokument nie podkreśla wystarczająco, że dzieci powinny mieć realny wpływ na przebieg postępowania, a nie tylko formalną możliwość wypowiedzi. Należałoby zatem zawrzeć w Projekcie przepisy wskazujące na zakres pojęcia „realny wpływ na przebieg postępowania” i możliwe formy takich działań. Treść taką rekomenduje się inkorporować do pkt. 45, który wprost wskazuje, iż dzieci powinny być konsultowane na każdym etapie procesu w odpowiedni sposób, z uwzględnieniem ich najlepszego interesu. W treści tego zalecenia wskazuje się ponadto, że stosowane mechanizmy powinny umożliwiać dzieciom swobodne wyrażanie swoich poglądów i obaw, a także wyrażać swoje uczucia związane z zakończeniem postępowania. W toku postępowania należy uwzględniać poglądy dziecka, a jeśli nie mogą one zostać uwzględnione, wówczas należy wyjaśnić dziecku powody tej decyzji.

6. Niedoprecyzowanie obowiązków Państw – Stron w zakresie szkoleń dla profesjonalistów

W pkt. 83 Projektu Komentarza Ogólnego wskazuje się na zadania spoczywające na Państwach-Stronach w zakresie zapewnienia wstępnych i systematycznych szkoleń dotyczących praw dziecka w dostępie do wymiaru sprawiedliwości. Szkolenia te powinny być kierowane do wszystkich urzędników oraz profesjonalistów zaangażowanych w prowadzenie spraw. W zaleceniu tym wskazuje się ponadto, że system powinien być zarządzany przez kompetentnych i wyspecjalizowanych profesjonalistów oraz praktyków. Brak tu jednak bardziej szczegółowego przepisu dotyczącego standardów, określania wymogów i przebiegu monitorowania i ewaluacji szkoleń. Bez wątpienia szkolenia takich grup jak sędziowie, prokuratorzy, policjanci, profesjonalni pełnomocnicy, kuratorzy, specjaliści przeciwdziałania przemocy winni przechodzić regularne i certyfikowane szkolenia w zakresie praw dziecka i komunikacji z dziećmi. Mowa jest o tym w pkt. 59 Projektu Komentarza Ogólnego, w kontekście wsparcia udzielanego przez profesjonalistów dzieciom poszkodowanym przestępstwem. Rekomenduje się rozszerzenie tych zaleceń dla profesjonalistów także w innych obszarach dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości i postępowania naprawczego.

7. Zbyt mała uwaga poświęcona dzieciom doświadczającym różnych form przemocy

Pkt. 69 Projektu Komentarza Ogólnego wskazuje na problem aprobowania przemocy wobec dzieci jako środka dyscyplinującego, akceptowanego w wielu społecznościach i kulturach. W wielu kulturach nieakceptowalne jest, aby dziecko formułowało zastrzeżenia wobec zachowania osoby dorosłej czy opiekuna. Często też dzieci nie są traktowane jako wiarygodni świadkowie. Z tego też względu w Projekcie Komentarza Ogólnego Państwa-Strony są zachęcane do identyfikowania norm społecznych, które utrudniają dzieciom dostęp do sprawiedliwości oraz skutecznych środków zaradczych, w szczególności poprzez potwierdzanie podmiotowości dzieci, promowanie zmian w zachowaniu oraz poszanowania poglądów i doświadczeń dzieci, a także uznawanie ich prawa do dostępu do sprawiedliwości. Warto rozważyć, w kontekście narastającego problemu przemocy rówieśniczej, cyberprzemocy oraz przemocy seksualnej w tym CSAM (CSAM – ang. Child Sexual Abuse Material, oznacza materiał przedstawiający seksualne wykorzystywanie dzieci), rekomendowanie rozwiązań mających na celu przygotowanie instytucji krajowych profilaktyki i zwalczania tych problemów. Wypada podkreślić, że w ocenie INTERPOLU cyberprzestępczość seksualna na szkodę małoletnich to forma przestępczości zorganizowanej⁶, a próby stworzenia i zapewnienia bezpiecznej cyberprzestrzeni, w tym zwalczanie wszelkich przejawów przemocy seksualnej w Internecie stanowi globalne wyzwanie.

Warto wskazać tu na konieczność współpracy międzyinstytucjonalnej dotyczącej działań sądu, prokuratury, policji, systemu pomocy społecznej, szkół i ochrony zdrowia. W zakresie wsparcia dla ofiar i zapobiegania wtórnej wiktylizacji warto zwrócić tu uwagę na konieczność usuwania materiałów z sieci, zapewnienia pomocy psychologicznej i terapeutycznej dzieciom, których wizerunki zostały wykorzystane oraz wzmocnienie przepisów o „prawie do bycia zapomnianym” w kontekście treści seksualnych z udziałem dzieci.

⁶INTERPOL (2022), Global Crime Trend Report. Raport dostępny na stronie: <https://www.interpol.int/content/download/18350/file/Global%20Crime%20Trend%20Summary%20Report%20EN.pdf> (dostęp: 17.05.2025 r.).

W praktyce oznacza ono, że osoba, której dotyczą dane lub materiały (np. zdjęcia, filmy), może żądać usunięcia tych danych z Internetu i innych publicznych źródeł, tak aby nie były dalej dostępne dla innych osób. W kontekście dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości powinno to zostać wprost wyrażone.

8. Zbyt mała uwaga poświęcona dzieciom w pieczy zastępczej

Pieczka zastępcza to forma opieki nad dziećmi, które z różnych przyczyn nie mogą pozostawać pod opieką swoich rodziców biologicznych. Dzieci te wymagają zapewnienia wsparcia emocjonalnego i psychologicznego, stabilnej i trwałej opieki, odpowiedniej edukacji oraz działań mających na celu kształtowanie poczucia tożsamości i przynależności. Sytuacja prawna tych dzieci jest szczególna z uwagi na to, że w obliczu braku możliwości powrotu do rodziny biologicznej, ich status prawny winien być regulowany bez zbędnej zwłoki, co otwierałoby im drogę do przysposobienia i budowania więzi w nowej rodzinie.

Projekt Komentarza Ogólnego odnosi się do sytuacji dzieci przebywających w pieczy zastępczej pośrednio i w sposób wymagający pogłębienia. W pkt. 48 wskazuje się, że dzieci żyjące m. in. w instytucjach pieczy zastępczej, często napotykają na specyficzne przeszkody w dostępie do mechanizmów naprawczych. W treści tego przepisu zaleca się, aby Państwa – zapewniły wsparcie prawne i społeczne wszystkim dzieciom, biorąc pod uwagę ich zależność od instytucji, często brak kontaktu z zaufanymi dorosłymi oraz dostępu do skutecznych mechanizmów zgłaszania. Konieczne wydaje się wskazanie, iż dzieci przebywające w pieczy zastępczej mają szczególne potrzeby w kontakcie z wymiarem sprawiedliwości, gdyż mają za sobą doświadczenia przemocy, odrzucenia i zaniedbania. Warto wskazać na to, iż mogą one potrzebować obecności osoby wspierającej, a każdy kontakt powinien być przygotowany z udziałem psychologa dziecięcego. W tym kontekście istotne byłoby także wskazanie, aby profesjonaliści biorący udział w procedurach prawnych z udziałem dzieci przebywających w pieczy zastępczej lub w procedurach dotyczących ich sytuacji przechodzili szkolenia z zakresu traumy rozwojowej, specyfiki funkcjonowania dzieci w pieczy zastępczej i ich potrzeb oraz komunikacji z dziećmi w trudnej sytuacji życiowej. Wreszcie, trzeba pamiętać, że dzieci te mogą także wymagać szczególnego wsparcia w zakresie przestrzegania i dochodzenia prawa do informacji nie tylko o swojej sytuacji prawnej, ale i pochodzeniu.

9. Zbyt mała uwaga poświęcona dzieciom z niepełnosprawnościami

Omawiany dokument marginalnie odnosi się do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami w kontaktach z wymiarem sprawiedliwości, odwołując się do Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych. W pkt. 47 Projektu Komentarza Ogólnego wskazano, iż dzieci z niepełnosprawnościami powinny mieć dostęp do procedur i dostosowań odpowiednich do wieku, które nie powinny być ograniczone i które biorą pod uwagę wszystkie rodzaje niepełnosprawności. Wskazano tu, iż dostosowania powinny obejmować takie aspekty, jak lokalizacja, dostępność architektoniczna, odpowiednie podejścia komunikacyjne, w zakresie formatu, języka i sformułowania, planowania dodatkowego czasu, okresowych przerw, korzystania z technologii lub urządzeń wspomagających oraz wsparcia ze strony przeszkolonych pośredników za zgodą dziecka, wreszcie, obecność osoby wspierającej, takiej jak członek rodziny lub inny zaufany dorosły z otoczenia dziecka.

Warto w tym zaleceniu wskazać wprost na możliwość wsparcia (w zależności od okoliczności) przez tłumacza języka migowego, lektora języka Braille'a, mediatora kulturowego – w zależności od rodzaju niepełnosprawności. Ponadto warto dodać zalecenie dotyczące możliwości pomocy psychologicznej przed, w trakcie i po kontakcie z wymiarem sprawiedliwości, zwłaszcza jeśli dziecko było osobą doświadczającą przemocy lub jej świadkiem. Z kolei w zakresie prawa do informacji i reprezentacji warto dodać, iż dziecko oraz jego opiekunowie powinni być poinformowani o przysługujących im prawach w sposób jasny i przystępny. Należy też wyartykułować tu zalecenie dotyczące możliwość korzystania z pełnomocnika, Rzecznika Praw Dziecka lub adwokata specjalizującego się w prawach osób z niepełnosprawnościami.

unicef dla każdego dziecka

ISBN 978-83-965319-2-6

Stowarzyszenie Polski Komitet Narodowy UNICEF
ul. Powązkowska 44C
01-797 Warszawa

e-mai: unicef@unicef.pl
www.unicef.pl